

Foto: Anda van Riet

‘NABIJHEID BENUTTEN’ IN HET LEERPROCES

Het project *Nachbarsprache & buurcultuur*

Het Duits-Nederlandse vo-uitwisselingsproject voor leerlingen, docenten en schoolleiders *Nachbarsprache & buurcultuur* ontving tijdens de jaarlijkse studiedag van *Levende Talen* in Utrecht op 16 november 2018 het Europees Talenlabel voor vernieuwend onderwijs. In deze bijdrage wordt het concept van ‘nabijheid benutten’ – dat ten grondslag ligt aan de leerprocessen – nader toegelicht.

SABINE JENTGES & PAUL SARS

Kernidee van het in de Euregio Rijn–Waal uitgevoerde Interregproject *Nachbarsprache & buurcultuur* (<www.ru.nl/nachbarsprache>) is dat leerlingen, docenten en schoolleiders in de Duits–Nederlandse grensregio samen elkaars taal en cultuur leren ervaren en kennen. In *Levende Talen Magazine* van maart 2018 werden de onderwijspolitieke achtergronden en werkwijze gepresenteerd van het project, dat wordt uitgevoerd door de Universiteit van Duisburg–Essen en de Radboud Universiteit (Sars, Boonen & Jentges, 2018). Het gaat om gezamenlijke leerprocessen van Duitse en Nederlandse scholen, waarin men met elkaar én van elkaar óver elkaar leert. Het idee van de bedenkers is – ‘überspitzt ausgedrückt’ – dat betrokkenen vaak meer van elkaar leren dan van de ‘leraar’! Want de kennis en ervaring die worden gedeeld en overgedragen, houden meer in dan louter de vreemde taal leren, geschiedenisfeiten van Duitsland en Nederland, geografische gesteldheid, economische basis, staatsinrichting of sociaal-politieke situatie van beide landen. Wezenlijk voor het leerproces is dat deze kennis en ervaring worden overgedragen tijdens en door

middel van reële persoonlijke ontmoetingen, dus in een sfeer van aanwezigheid en ‘nabijheid’. En dat betreft dan leerlingen, docenten én schoolleiders: telkens Duitsers en Nederlanders samen.

Het leerboek, de didactische aanpak en de ontmoeting

De positieve ontvangst van het project *Nachbarsprache & buurcultuur* valt af te lezen aan het enthousiasme van docenten die hun pleidooi erkend en hun jarenlange inspanningen beloond zien met extra ondersteuning door dit project. Immers, het inzicht dat hét complete leerboek voor in de klas niet bestaat en dat juist uitwisselingen in het vreemdetalenonderwijs bijdragen aan de verbetering van kennis, inzicht en competenties van leerlingen is niet nieuw. Leraren moderne vreemde talen bevorderen al jaren extra activiteiten, maar de schoolsituatie kent daarbij haar vanzelfsprekende beperkingen. Een aanvulling op het leerboek in de klas is geen eenvoudige uitdaging in de dagelijkse werksituatie van docenten en leerlingen. Ook de didactische aanpak van extra leermomenten is niet op voorhand te geven, aangezien de specifieke situatie in de klas, op school en

Vormen van nabijheid zijn juist in de

Duits–Nederlandse grensregio's complex en gedifferentieerd

thuis belangrijk is voor het leerproces. De bij het project betrokken docent Pieter Kuipers (Mondialcollege) stelde tijdens de Docentendag Duits aan de Radboud Universiteit op 18 november 2018: 'We moeten nog beter naar leerlingen luisteren; lestijd is van hen, hun leertijd!'

Onderzoek naar die leersituatie ter plekke, naar de betreffende behoeften en mogelijkheden van leerlingen is onder meer gedaan door Rösler, die – al zo'n 25 jaar geleden – over het onderwijs in de moderne vreemde talen de volgende door ons geparafraseerde en vertaalde conclusies trekt:

Er is waarschijnlijk minder behoefte aan omvangrijke lesmodellen noch aan integratieve benaderingen, maar eerder aan sprekende voorbeelden, waardoor docenten inzien hoe belangrijk het is om de betreffende individuen serieus te nemen in het leerproces. Hoe meer de discussie zich verwijderd van inhoudelijke en procesgerichte algemene richtlijnen door didactici en vakwetenschappers met hun telkens nieuwe voorkeuren, des te beter kunnen de docenten zich concentreren op de leerlingen en de kern van hun actuele leerproces. En hoe meer in de lerarenopleiding en de nascholing duidelijk wordt dat (impliciete of expliciete) didactische keuzes alleen maar zinvol effect sorteren wanneer ze in de gegeven situatie ter plekke worden gemaakt, des te minder hoeft het onderwijs in de vreemde talen een 'neverending story' of erger nog het 'monster van Loch Ness' te zijn. (Rösler, 1994, p. 71)

Met respect voor leerboeken en didactische modellen pleit Rösler voor een didactisch besluit ter plekke, door de docent, gericht op de individuen in hun leersituatie. Precies dit inzicht heeft ons geïnspireerd bij de ontwikkeling van het idee om leersituaties te creëren waarbij Duits en Nederlands van meet af aan 'nabij zijn' in de individuele en klassikale leeromgeving van leerlingen en docenten, en mogelijk ook schoolleiders.

Nabijheid benutten

Vormen van nabijheid zijn juist in de Duits–Nederlandse grensregio's complex en gedifferentieerd. Daar is in het dagelijks leven waarneembaar geworden hoe de in Europa verdwenen staatsgrenzen een vrij verkeer van personen

en goederen tot gevolg hebben, terwijl die 'Europese eenheid' toch nog steeds gemarkeerd wordt met duidelijk herkenbare Duitse of Nederlandse producten en andere herkenningstekens, zoals Duitse en Nederlandse nummerborden in de straat, verkeersborden in de grenssteden en -dorpen.

Voor het projectteam is de vraag waar de ervaringen van een dergelijke nabijheid voor leerlingen in de grensregio beginnen. Valt hen de aanwezigheid van Duitsers (respectievelijk Nederlanders) in hun eigen woongebied door nummerborden op de auto's (nog) op, of komt dat besef pas wanneer ze met hun ouders inkopen doen aan de andere kant van de grens, een gegeven dat van noord tot zuid aantoonbaar aanwezig is? In ons uitwisselingsproject proberen we alle mogelijke vanzelfsprekende, nooit beseft en/of door ons aan te reiken vormen van nabijheid te gebruiken om de leersituatie van alle betrokkenen in kaart te brengen en aan te wenden om leerprocessen te bevorderen. Grofweg onderscheiden we de volgende vormen van nabijheid:

1. *Geografische nabijheid:* Dit gegeven is vaak zo vanzelfsprekend dat het in de grensregio amper wordt ervaren, terwijl het in het leerproces van vo-scholieren effectief kan worden ingezet. Vergeleken met processen van verwerving van talen als Frans of Engels, Spaans of Chinees is het uiterst relevant dat de Duitse (respectievelijk Nederlandse) vreemde taal voor de grensregioleerling de meest nabije buurtaal is, alleen al geografisch: de meest nabijgelegen grote stad ligt meestal in het 'buurland', waar een andere taal gesproken wordt. Dat er geen natuurlijke geografische belemmeringen zijn (anders dan de Nederlandse zee-grens met Engeland of de Duitse bergketengrens met Zwitserland) versterkt de ervaring van ongehinderde geografische nabijheid. De afstanden tussen de uitwisselingsscholen (gemiddeld één uur met onze projectbussen, soms slechts tien minuten met de fiets) zijn dan ook te verwaarlozen.
2. *Talige nabijheid:* In de Duits–Nederlandse grensregio worden de beide (Germaanse) talen als verwant ervaren, tenminste in de context van een regionaal (dialect-gekleurd) of nationaal (Standaardnederlands of Hochdeutsch) perspectief.
3. *Culturele nabijheid:* Eeuwenlange geografische en talige nabijheid creëren als vanzelf een 'samen gedeelde' cultuur, die in de grensregio zichtbaar wordt in opinies,

handelingen en gebruiken (gezamenlijke acties, inkoopgedrag, culturele gebruiken of toenaderingen zoals bijvoorbeeld kerstmarkten en sinterklaasvieringen). Daardoor ontstaat een vanzelfsprekende verwantschap, die op sommige punten weliswaar door incidenten als bijvoorbeeld de bouw van een windmolenpark op de proef wordt gesteld, maar ook daardoor niet wezenlijk wordt aangetast. Niettemin, culturele nabijheid herbergt ook heimelijke, onverwachte verschillen.

Deze complexe en gelaagde vormen van Duits–Nederlandse nabijheid in de grensregio worden door de in het project betrokken vo-leraren en universitaire medewerkers impliciet en expliciet ingezet in de diverse leerprocessen, telkens toegesneden op de betreffende doelgroep (specifieke scholientandems, leerlingenachtergronden).

Nabijheid activeren in de onderwijspraktijk

We belichten hier als voorbeeld de geografische nabijheid, waarin ook altijd taal en cultuur zijn betrokken. Socialisatieprocessen (die via taal en culturele tradities verlopen) bepalen immers de wijze waarop mensen hun leefwereld inrichten en waarnemen. Mensen geven vorm aan de ruimte waarin ze leven en markeren die leefruimte met communicatieve tekens, bijvoorbeeld door middel van borden met beelden (zie foto).

Met deze verkeersborden vestigen we (via memory-spellen in de klas of met speurtochten tijdens de uitwisseling) de aandacht van de leerlingen op de geografische betekenis van leven en leren in de grensregio, dus met andere borden dan Randstadkinderen tegenkomen. Links zien we het Duitse bord, rechts het Nederlandse, en in het midden (om het leerproces spannender te maken) de Poolse en Oostenrijkse variant. Interpretatie van deze afbeeldingen in de klas zorgt uiteraard voor hilariteit, maar activeert daardoor ook het cultuur-reflexieve leren.

In ons project betekent geografische nabijheid benutten allereerst een nieuwe bewuste waarneming van de

– (on)bekende – omgeving. De Duitse (of Nederlandse) leerlingen en docenten zijn met de bus in het buurland gearriveerd en zien daar nu de 'half bekende' omgeving. Ze detecteren het bekende, het vreemde, het gemeenschappelijke. Na de door beide docententeams voorbereide kennismaking, bijvoorbeeld door speeddates en eerste gezamenlijke leerprocessen in de klas, worden de leerlingen in gemengde groepjes (idealiter: twee Duitse en twee Nederlandse scholieren) op onderzoek uitgestuurd:

Opdracht

Ga samen met je Duitse partners op speurtocht door deze Duitse (respectievelijk Nederlandse) stad. Fotografeer met jullie smartphones alles wat jullie vreemd of raar vinden: winkels, verkeersborden, borden van straatnamen of voorwerpen die je tegenkomt. (Immers, 2017)

Het fotoresultaat spreekt voor zich: de leeropbrengst is onverwacht groot, omdat leerlingen in de reële ontmoeting ervaren dat hun Duitse of Nederlandse leeftijdgenoten, die geografisch gezien op een steenworp afstand leven en met vergelijkbare pubervragen leven, toch ook met 'rare leefregels' worden geconfronteerd.

Bij de door leerlingen uit Deurne gemaakte foto's in de Duitse stad Moers tekenen de Nederlandse leerlingen bijvoorbeeld aan:

- er zijn sigarettenautomaten op straat;
- je mag bier kopen vanaf zestien jaar;
- het is verboden om iemand achter op de fiets mee te nemen.

Voor alle voorbeelden geldt dat de leerlingen verrast zijn, en dat de 'native' leerlingen hun eigen omgeving opnieuw leren zien. Immers, Duitse leerlingen kennen Nederland als een 'alles-mag-land', met wiet en coffeshops, terwijl Nederlandse leerlingen openbare sigarettenautomaten en bier met zestien niet hadden verwacht zo vlakbij over de (officieel niet-bestaande Europese) grens.*

In Nederland zie je geen sigarettenautomaten in het openbaar

In Duitsland mag je niet met iemand achterop fietsen

Bier is typisch voor Duitsland en je kunt het vanaf 16 jaar kopen

Inzichten en perspectieven

Geografische nabijheid kan door ‘urban-space’-benaderingen, de wetenschappelijke term voor deze omgevingsverkenningen (nadere beschrijving is te vinden in onder andere Cerri & Dausend, 2015; Cerri & Jentges, 2015; Jentges & Sars, 2018), didactisch worden geactiveerd door leerlingen zelf in Duits-Nederlandse groepjes de ‘vreemde’ omgeving te laten verkennen, waardoor ook de eigen vertrouwde omgeving nieuw wordt beleefd. Want in dit concept mogen leerlingen buiten de klasruimte – begeleid door hun gastgevers / buurleerlingen – bepalen, wat ze door buitenschoolse leeromgevingen als anders of onbegrijpelijk ervaren (dus niet volgens leerboek of lesmethode). Door deze gezamenlijke speurtochterevaringen van een vreemdeling en een begeleidende ‘gids’ ontstaat onvermijdelijk behoefte aan communicatie tussen de Duitse en Nederlandse leerlingen (‘Wat is dit?’, ‘Wat betekent dit?’). Gasten en gastgevers delen hun ervaringen van de inrichting van de (vreemde) leefwereld, waardoor het beoogde gezamenlijke leerproces met een nieuwe impuls wordt voortgezet. Daarmee komt ook het door ons beoogde dynamische leerproces op gang, van leerlingen, docenten, schoolleiders en projectmedewerkers aan de universiteiten, die dit spannende

grensoverschrijdende Nederlandse-Duitse schoolproject mogen ondersteunen. ■

NOOT

* *Nachbarsprache & Buurcultuur* biedt veel en divers onderwijsmateriaal online aan, kosteloos te downloaden via <www.ru.nl/nachbarsprache/schulen/unterrichtsmaterial>.

LITERATUUR

- Cerri, C., & Dausend, H. (2015). ‚Raum‘ – Mehrperspektivischer Zugang zu einem vermeintlich eindimensionalen Begriff. In C. Cerri & S. Jentges (Red.), *Raumwahrnehmung, Interkulturelles Lernen und Fremdsprachenunterricht* (p. 33–51). Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.
- Cerri, C., & Jentges, S. (2015). (Urbane) Räume als Schlüssel zum kulturgeprägten Lernen. In S. Acharya, E. Avdic, V. Hänsch-Hervieux, M. Herold, N. Lukhtina, U. Reeg, T. Welke, & N. Zuzok (Red.), *IDT 2013 – Band 3.1: Kultur, Literatur, Landeskunde* (p. 147–162). Bolzano: Free University of Bozen-Bolzano.
- Immers, S. (2017). *Unterrichtsmaterial Nachbarsprache & buurcultuur: Erkundungen der Umgebung: Stadt- und Schulerkundungen*. Geraadpleegd via <https://www.ru.nl/nachbarsprache/schulen/unterrichtsmaterial/>
- Jentges, S., & Sars, P. (2018). Ich sehe was, was du nicht siehst ... Urbanes Raumerleben und Linguistic landscaping in und für deutsch-niederländische/n Schulaustauschprojekte/n. In C. Badstüber-Kizik & V. Janíková (Red.), *Linguistic Landscape und Fremdsprachendidaktik* (p. 21–53). Berlin: Peter Lang.
- Rösler, D. (1994). *Deutsch als Fremdsprache: Eine Einführung*. Stuttgart: Sammlung Metzler.
- Sars, P., Boonen, U., & Jentges, S. (2018). Samen elkaars taal en cultuur leren kennen: Het project Nachbarsprache & buurcultuur. *Levende Talen Magazine*, 105(2), 16–20.

nieuws

Engels in de laagste klassen van de basisschool

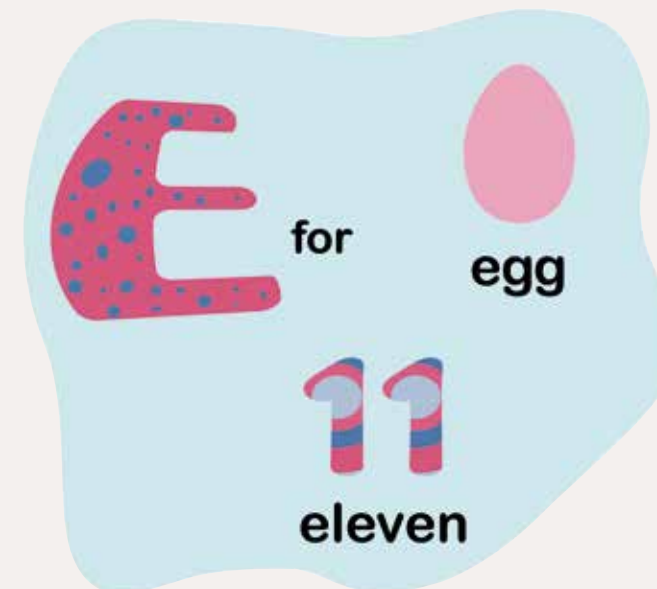
Steeds meer Nederlandse basisscholen starten met het geven van Engelse les in groep 1, in plaats van in groep 7. De lessen lijken echter weinig effect te hebben. Dat blijkt uit onderzoek van taalwetenschapper Claire Goriot, die recent op dit onderwerp promoveerde aan de Radboud Universiteit.

Sinds 2000 zijn er steeds meer basisscholen begonnen met het zogenaamde vroeg vreemdetalenonderwijs (vvt), waarmee jonge kinderen op een natuurlijke manier de Engelse taal verwerven. Inmiddels geeft bijna twintig procent van de scholen een vorm van onderwijs in Engels vanaf groep 1. Maar wat zijn de effecten op de ontwikkeling van kinderen? Uit het onderzoek van taalwetenschapper Claire Goriot blijken die minimaal te zijn.

Goriot: ‘Er zijn weliswaar geen negatieve effecten voor de Nederlandse taalontwikkeling, maar ik heb ook nauwelijks positieve effecten gevonden voor de Engelse taalontwikkeling.’ Uit haar onderzoek blijkt onder andere dat de Engelse woordenschat van vvt-leerlingen nauwelijks beter is dan die van kinderen die in groep 7 starten met Engelse lessen. Bovendien zijn vroege starters niet beter in staat dan late starters om Engelse klanken te verstaan (zoals in *pen* en *pan*).

In de praktijk komen de lessen vaak neer op een uur les in het Engels in plaats van in het Nederlands. Goriot: ‘En dat is te weinig. Wellicht zouden meer uren per week wel duidelijk effect hebben. Leerlingen die vijftig procent van de tijd les in het Engels krijgen, doen het namelijk wel significant beter.’

Volgens Goriot is een ander deel van het probleem dat Engelse les vanaf groep 1 een relatief nieuw fenomeen is: ‘Het wordt met de beste bedoelingen onderwezen, maar het is nog onbekend welke didactische aanpak goed werkt en welke niet.’ *Radboud Universiteit*

Grammaticaonderwijs leidt tot taalfouten

Het aanleren van bepaalde grammaticaregels kan leiden tot het maken van fouten in andere grammaticaconstructies. Dit blijkt uit onderzoek onder ruim driehonderd middelbare scholieren door taalwetenschappers van de Radboud Universiteit dat onlangs verscheen in *Applied Linguistics*. De onderzoekers pleiten voor een andere aanpak van grammaticaonderwijs.

De onderzoekers keken naar de prestaties van meer dan 300 middelbare scholieren op het gebruik van *hun* en *hen* en *als* en *dan*. ‘Onze eerste conclusie is dat leerlingen heel goed scoren op de constructies waaraan veel aandacht besteed wordt op school en in de samenleving. Zo werden er bijzonder weinig fouten gemaakt van het type *groter als* en *hun hebben*’, aldus Ferdie Hubers, een van de betrokken onderzoekers.

Wat vaker fout ging, waren zinnen met *hun* als meewerkend voorwerp en *twee keer zo groot als*. Leerlingen kozen hier vaak voor respectievelijk *hen* in plaats van *hun* en *dan* in plaats van *als*. ‘Onze verklaring daarvoor is *hypercorrectie*: het zo goed willen doen dat je het juist fout doet’, aldus Hubers. Scholieren hebben wel begrepen dat *groter als* niet mag en ook dat je liever *hen* dan *hun* moet schrijven. De woorden *hen* en *dan* krijgen daardoor meer status en ‘klinken’ beter, terwijl *hun* en *als* geassocieerd worden met fout taalgebruik. Soms wordt er op school wel verteld dat je *als* bij constructies van gelijkheid moet gebruiken en *hun* voor een meewerkend voorwerp in de zin. Maar daar wordt veel minder aandacht aan besteed dan aan het uitbannen van de foute constructies *groter als* en *hun hebben*.

Heeft het onderwijzen van grammaticaregels dan wel effect? Dat ligt eraan hoe je het bekijkt. We steken veel energie in grammaticaonderwijs om scholieren met de beste bedoelingen de regels van het Nederlands bij te brengen. Maar als de lessen zich bezighouden met wat je vooral niet mag zeggen, dan leidt dat dus niet per se tot betere prestaties. Hubers: ‘Het is beter om in de grammatica zelf te duiken in plaats van op zichzelf staande regels te leren over wat goed en fout is. Het verschil tussen *als* en *dan* is niet een verschil in gelijkheid of ongelijkheid per se, maar een verschil in grammaticale constructie. Ook krijg je meer inzicht door bijvoorbeeld het Nederlands te vergelijken met het Duits en het Engels. Alleen het verschil tussen *hen* en *hun* is zo gekunsteld, dat we die regel maar beter helemaal kunnen laten varen.’ *Radboud Universiteit*